આદિવાસી રાક્ષસ નથી

આપણે ત્યા એક રસપ્રદ વાર્તા છે : એક ઈયળ જેવો મોટો કોડો ઝડપથી રસ્તો ઓળગી રહ્યો હતો. ત્યા થઈને એક ઋષિ પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમણે આ કીડાને ભયભીત હાલતમા ખૂબ ઝડપથી રસ્તો ઓળગતા જોયો. ઋષિએ ઘડીભર ભયભીત થઈને ઝડપથી દોડી જતા કીડાને પોતાની યોગશક્તિ દ્વારા રોક્યો અને બોલવા માટે વાણી પ્રદાન કરી. ઋષિએ તેના ડર વિશેનુ કારણ પૂછ્યુ. યોગવાણી પામેલો કીડો હાફતો હાફતો બોલ્યો, 'અરે ઋષિવર, હુ જે રસ્તો ઓળગી રહ્યો છુ એ રસ્તા પર છેક દૂર રથની ઘુઘરીઓ સાભળાય રહી છે. એ રથનુ પૈડુ ક્યાક મને મારી નાખે એ ડરથી હુ ઝડપથી રસ્તો પાર કરી રહ્યો છુ.'

નિષ્કર્ષ એ છે કે દરેક જીવ પોતાનુ અસ્તિત્વ ત્યારે જ ટકાવી રાખી શકે છે જ્યારે એ પોતાની પાછળ એક ભય (રાક્ષસ)નો અવિર્ભાવ કરતો હોય. જીવનના અસ્તિત્વને ટકાવી રાખવા જેમ મૃત્યુનો ભય ઊભો કરાયેલો એક રાક્ષસ છે. જગતભરના તમામ ઇતિહાસ આ વાતની સ્પષ્ટ નિર્મિતી છે. આ જ સિદ્ધાત કોઈપણ પ્રકારની સત્તાના અસ્તિત્વ માટે પણ લાગુ પડે છે. કોઈ પણ સત્તાએ પોતાનુ અસ્તિત્વ ટકાવી (જીવત) રાખવા માટે સામા પક્ષે કોઈક તો ભય (રાક્ષસ) ઊભો કરવો જ પડે. સત્તા ટકાવવાનો આ પાયાનો સિદ્ધાત છે.

ભારતના પૌરાણિક સાહિત્યતિહાસમા આર્ય (સત્તા) સામે અનાર્ય (રાક્ષસ), દેવ (સત્તા) સામે દાનવ (રાક્ષસ), રામ (સત્તા) સામે રાવણ (રાક્ષસ)ના પુરાવા મૌજુદ છે. આપણે ત્યા મોગોલોની સત્તા, મરાઠાઓની સત્તા છેઠે અગ્રેજોની સત્તા – આ બધી જ સત્તાએ પોતાની અસ્તિત્વ માટે બની શકે તેટલા સામે રાક્ષસ પક્ષો ઊભો કર્યા હતા. અગ્રેજોને તો આખા ભારતના લોકોનો ભય હતો. એટલે તો તેઓ ૨૦૦ વર્ષ રાજ કરી શક્યા.

પરતુ એ બધા ગયા પછી પણ જે સત્તાના અસ્તિત્વની નીતિ અહીં રહી ગઈ તેમા સુધારાની જરૂર હતી. પણ ઇતિહાસની આ મોટામા મોટી ભૂલને સુધારી લેવાને બદલે આપણે એને યથોચિત માન્ય ગણી, વધાવી લીધી. કારણ કે અગ્રેજોના ગયા પછી પણ આપણે સત્તા તો કાયમ રાખવી હતી ! જેને લીધે સત્તાના અસ્તિત્વ માટે સામે પક્ષે કોઈક તો રાક્ષસ જોઈએ. પણ અગ્રેજોના જવા પછી સત્તા કોના હાથમા જશે તેનો ડર હતો. એટલે આપણા જ દેશના સત્તાવાછુકોએ સત્તા હાથમા લેવા સામ-સામે પક્ષે એકેક રાક્ષસ ઊભા કર્યા.

આપણા દેશમા આજે આદિવાસીઓને રાક્ષસ (સામો પક્ષ) બનાવવાના પ્રયત્નો થઈ રહ્યા છે. જેનુ નામ પણ આપ્યુ છે : 'નક્સલ વાદ'. આજની સત્તાને જો પોતાનુ અસ્તિત્વ ટકાવવુ હશે તો આપણા દેશમા એક એવો પક્ષ ઊભો કરવો જ પડશે. આવો પ્રતિપક્ષી રાક્ષસ ઊભો કરે નહીં તો કોઈની પણ સત્તા ટકી શકે નહીં. પરતુ એ જાણી લેવુ કે આદિવાસી રાક્ષસ નથી. આપણા દેશની સત્તાએ આ નક્કર વાસ્તવિકતા સ્વીકારવી જ પડશે. પોતાનુ અસ્તિત્વ ટકાવવા આદિવાસીઓના ગળામા ફદો નહીં નાખવો. દેશના તમામ લોકોને આ એક અપીલ

છે, એ જાણી લેવુ કે સત્તાનુ નિર્માણ જ એટલા માટે આવિર્ભાવ પામે છે કે રાક્ષસપક્ષ પાસેની સપત્તિ યેનકેન પ્રકારે પડાવી લેવી. આ એક જ સિદ્ધાતથી કઈ કેટલાયે વર્ષોથી આજ દિન સુધી દુનિયા ચાલી રહી છે. દેશ આઝાદ થયા પછી સત્તાની જરૂર નથી, સત્વની જરૂર છે. ઘરમા એક પક્ષ પાસે સત્તા હોય તો ઘર તૂટી જાય છે. આપણે આપણા આઝાદ ભારત (ઘર) ને તોડવો નથી જોડવો છે.

આવી ઐતિહાસિક ભૂલોને સુધારી લેવાનો સમય આવી ગયો છે. નહીં કે સત્તા દ્વારા સૈન્ય નિર્માણ કરીને પ્રતિપક્ષનો ખાત્મો કરી દેવો. આમા એક ભય છે કે જ્યારે જ્યારે સત્તાએ સૈન્યબળ રાક્ષસ પક્ષ માટે વાપર્યું છે ત્યારે-ત્યારે ભયકર મોટા સઘર્ષો-યુદ્ધો ફાટી નીકળ્યા છે એ વાત પણ આપણા મૌજુદા જગતભરના સાહિત્યમા છે. જોઈ લેવુ. આપણા પૂર્વજોએ ઇતિહાસમા કરેલી ભૂલો શોધી કાઢવી અને એવી ભૂલો ફરીવાર નહીં થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા એ આજની પેઢી માટેનો એક પડકાર છે. નહીંતર સઘર્ષ કે યુદ્ધને આપણે જાણનારાઓ પણ રોકી નહી શકીશુ.

આપણા રાષ્ટ્રગીતના લખનાર રવિન્દ્રનાથટાગોર ઉપર સૌને માન છે. એમણે એમના જીવનના અતિમ વર્ષમા કહ્યુ હતુ, 'માણસજાત પ્રત્યેનો વિશ્વાસ ખોઈ બેસવો એ પાપ છે.' આપણી સત્તા માણસજાત ઉપરનો વિશ્વાસ ખોઈ બેઠી છે. એને અમુક પ્રજાવર્ગ પ્રત્યે અવિશ્વાસ પેદા થયો છે. એ હાલની સદનુ મોટામા મોટુ પાપ છે. આપણે જ્યારે 'નક્સલવાદી' એવો શબ્દ ઉચ્ચારીએ છીએ ત્યારે એક સમુદાય કે સમાજ જાતિ પ્રત્યે અવિશ્વાસ પેદા થાય છે. આપણા જ ભાઈઓ ઉપરનો વિશ્વાસ ખોઈ બેસીએ છીએ. આનાથી મોટુ પાપ આપણા લોકમા બીજુ કોઈ નથી.

ઘણા નિષ્ણાતો અને મનોવૈજ્ઞાનિક કે પ્રકૃતિવાદીઓનુ માનવુ છે કે પ્રકૃતિની સાથે (જગલોમા) રહેનાર વ્યક્તિની મનઃ સ્થિતિ શાત, સરળ સ્વભાવની હોય છે. કારણ કે પ્રકૃતિ તેની માનસિકતાને ઘડે છે. જ્યારે શહેરોના તનાવયુક્ત વાતાવરણથી માણસ ચિડિયા સ્વભાવનો, નજીવી બાબતોમા ગુસ્સે થઈ જનારો, નિરાશાવાદી બની જાય છે. આદિવાસી તો જગલોમા પશુ-પખી અને વૃક્ષોના સમુહમા સામુહિક ભાવનાથી જીવનારો જીવ છે. તે કોઈ ઉપર ગુસ્સો કરીને હથિયાર ચલાવે છે તેની પાછળના કોઈક તો કારણ હશે.

જગતભરના સગવડોમા જીવીખાનારા તમામ લોકોને મારી અપીલ છે કે જે દશામા, જે પરિસ્થિતિમા આદિવાસી માણસ આજે જીવી રહ્યો છે, તેવી દશામા-પરિસ્થિતિમા કોઈ વ્યક્તિથી જીવી નહી શકાય. એક ટકનુ ખાય લેવુ; બીજા ટકનુ સમય આવે જોઈ લેશુ. એવા સઘર્ષમા આદિવાસી જીવી રહ્યો છે. છતા એ કોઈ પાસે ભીખ નથી માગતો. એ આપણા દેશનુ સદ્‌ભાગ્ય છે. એ પોતાની આત્મનિર્ભરતાથી જીવવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો છે. સવાલ 'નક્સલવાદ'નો નથી એક ટક રોટલાનો છે. આપણા દેશ માટે કેટલી શર્મજનક વાત છે કે આઝાદીના સાઠ વર્ષ પછી પણ એક વર્ગને બે ટક રોટલાનો પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે છે. હુ પોતે સહેરમા સાત વર્ષ રહ્યો છુ. સહેરના એક વર્ગને ગરીબી શુ અને ભૂખમરી કોને કહેવાય ? એ કદાચ કોઈ પુસ્તકમા વાચવી પડે. એવી પરિસ્થિતિ છે. ભાગ્યે જ કોઈ એક ટક રોટલા માટે સઘર્ષ કરતુ હોય.

હુ પોતે આદિવાસી છુ. ગુજરાતની પૂર્વ પટ્ટીમા જ્યા જ્યા હુ ફરી શક્યો છુ ત્યા મારા આદિવાસી મિત્રો સાથે

મળ્યો છુ. 'નક્સલવાદ' ઉપર ઘણી ચર્ચાઓ કરી છે પરતુ કોઈ પાસેથી એવી કોઈ ચોંકાવનારી ખબર મળી નથી. તેઓ સારુ ભણતર મેળવેલ છે. એક અનૌપચારિક શાળા ચલાવે છે, એક ઇંદિરા ગાધી ઓપન યુનિવર્સિટીના એક કેન્દ્રનુ કોર્ડિનેશન કરે છે. એક સાત વર્ષ થી પુસ્તકોના પ્રકાશન સાથે જોડાયેલો છે. એકે તો એક હજાર ગામડાઓમા ગ્રામવિકાસના કામો ફેલાવી દીધા છે. કેટલાક શિક્ષકો છે ઘણા ખરા પ્રાધ્યાપકો છે. તેઓ કહે છે કે આદિવાસી તો ભોળો છે. પ્રકૃતિનો જીવ છે. કોઈ શહેરમાથી ઊંજળા કપડા પહેરીને આવનારથી પણ ડરનો માર્યો તે બોલી શકતો નથી. તેમા તો કોઈ પુછપરછ માટે શહેરમાથી આવ્યા હોય તો તે ગભરાયેલો પ્રશ્નોના જવાબમા 'હાના, હાના' કરીને માથુ હલાવી દેતો હોય છે. તે 'નક્સલવાદ'નુ નામ શુધ્ધા જાણતો નથી.

પણ દિવ્યભાસ્કરની પત્રકાર ટીમ 'કળશ' દ્વારા ગુજરાતના જગલ-ડુગરા ખુદીને (૨૦ ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૮ના દિવ્યભાસ્કરમા) 'ગુજરાતમા નક્સલવાદનો દાવાનળ ?' ઉપર પ્રશ્નાર્થ મૂક્યો છે તેનુ શુ ? એમા તો હાથમા કુહાડી પકડીને ઊભી રહેલી આદિવાસી મહિલા અને તેની સાથે બીજા આદિવાસી સ્ત્રી-પુરુષોમાના કેટલાકના હાથમા કુહાડીઓ અને કોઈ પુસ્તક દેખાહે તેવો ફોટો છાપ્યો છે. તે શુ સૂચવે છે ? મિત્રોમાથી જવાબ મળતો, 'અરે ભાઈ, હજારો વર્ષોથી જગલમા જીવતા આદિવાસીઓના રક્તકણોમા જ દાતરડુ, પાલિયુ, કુહાડી, ધારિયુ, તીર-કામઠા, ગીઠોલ-ગોફણ ફર્યા કરે છે. એ એમના પૂર્વજોનુ જ્ઞાન છે. એમના હાથેથી આ બધા સાધનો પેદા કર્યા છે. તેના પ્રત્યેનો સાહજિક ભાવ તે વસ્તુને પકડી રાખે છે. કોઈને મારવા માટે જ હાથમા લઈને ફરે છે એવો આપણા એક વર્ગમા ભ્રમ પેદા કરી દેવાયો છે. એ સાપેક્ષ જુઠાણુ છે. આદિવાસી નાચે છે; કૂદે છે; ગીત ગાય છે ત્યારે પણ એ હાથમા આજ સાધનો રાખે છે. એ કોઈ સાથે લડવા માટેના હથિયાર નથી પણ ખેતીવાડી કે અન્ય કામમા મદદ કરતા ઓજારો છે. વાર-તહેવારે તે આ બધા ઓજારોને દેવ ગણીને પૂજે છે. પ્રકૃતિમા જીવનારો વ્યક્તિ આટલો ખુખાર હોય; કોઈને વગર કારણે મારવા ધસી જાય એ વાત તેઓ માનવા તૈયાર નથી.

હુ દિવ્યભાસ્કરના લેખમાનુ લખાણ આપી રહ્યો છુ, 'સરકાર અને કાયદા સામે પોતાનો વિરોધ દર્શાવવા તથા જગલ પર હક પ્રદર્શિત કરવા આદિવાસીઓ વૃક્ષો કાપી રહ્યા છે.'

મિત્રો મને જોર દઈને કહે છે, 'આ વાતમા કઈ તથ્ય નથી.'

આપણી પાસે પુરા ૧૫૪ વર્ષનો ભારતના જગલોનો લાબો ઇતિહાસ છપાઈને પડ્યો છે. ૧૮૫૪મા ભૂમિનો ૪૦% ભાગ વૃક્ષોથી ભરાયેલો હતો. (તેની પહેલા કઈ કેટલાયે વર્ષોથી આદિવાસી આજ જગલોમા હતા) તે ૧૯૫૨ની આસપાસ ૨૨% જેટલુ ઓછુ થયુ. એનો મતલબ ૧૮% જેટલુ જગલ અગ્રેજોએ કાપી નાખ્યુ. આજે ૧૩% જેટલા જગલનો અદાજ છે. એટલે કે આપણા આખા આઝાદ ભારતે ૯% જગલ વાપર્યું છે. તેમા તો ગુજરાતમા હાલમા જગલ આચ્છાદિત વિસ્તાર માત્ર ૬.૪% જેટલુ બચ્યુ છે. અને જો આદિવાસીઓએ જ જગલ કાપ્યા હોત તો એમના ઘરો આજે છે એવા નહીં હોત. બીચારા આઝાદીના સાઠ વર્ષ પછી પણ કેટલાક ઝૂપડામા વાકા વળીને જ અદર પ્રવેશે છે. ઘર ઉપર પાદડા સેવે છે.

સવાલ આદિવાસી જગલ કાપે છે એનો નથી. પણ જગલના લાકડા, જમીન અને ખનિજ-પાણી કોણે મળે છે

એનો છે. કેટલાક મિત્રો ઉમેરે છે કે એમને કેટલીક ચોંકાવનારી માહિતી મળી છે. ભારત દેશને લેખન, મુદ્રણ, પેકેજિંગ તથા અન્ય આવશ્યકતાઓ માટે ૨૧ લાખ ટન કાગળની પ્રતિવર્ષ આવશ્યકતા પડે છે. સન્ ૧૯૮૫મા ઔદ્યોગિક લાકડાની માગ ૩,૫૧,૮૦,૦૦૦ ઘન મીટર હતી. જ્યારે ૨૦૦૦ સુધીમા તે ૬,૪૪,૫૦,૦૦૦ ઘન મીટર થઈ ગઈ છે. સવાલાખનુ સત્ય છે કે સવાલ ‘નક્સલવાદ’નો નથી, જગલના લાકડાનો છે. જમીનનો છે.

હવે યાદ કરો કે સત્તાનુ નિર્માણ જ એટલા માટે આવિર્ભાવ પામે છે કે રાક્ષસ પક્ષ પાસેની સપત્તિ યેનકેન પ્રકારે પડાવી લેવી. આ એક જ સિદ્ધાત માત્ર અગ્રેજોથી જ નહીં પણ કેટલીયે સત્તાઓથી ચાલી રહ્યો છે. દયા તો મુદ્રિત મીડિયા ઉપર આવી રહી છે જે તેનુ કર્તવ્ય (તટસ્થતા) ભૂલીને સત્તાપક્ષના લોભામણામા ફસાઈ રહ્યુ છે. ભારતના ખૂણે ખૂણાના અદના આદમીથી માડીને અમીર સુધી જે માહિતી પહોંચાડે છે તે આજે દેશની અખડિતતાના પાયાને ઉખેરવા તરફ જઈ રહ્યુ છે. લોકભ્રમ પેદા કરી રહ્યુ છે.

હમણા ગયા માસમા અમદાવાદના મેનેજમેન્ટના વિદ્યાર્થીઓ સાથે મળવાનુ થયુ. તેમણે એક આશ્ચર્ય પ્રગટ કરતા કહ્યુ, ‘અમે આદિવાસી વિશેના જેવા ભ્રામિક ચિત્રને વાચ્યુ છે; અનુમાન્યુ છે તેવુ તો અહીં આદિવાસી વિસ્તારમા કઈ જ જોવા નથી મળતુ. અહીં તો બધા અમારા જેવા જ લોકો છે.’ દુનિયાએ– દેશે આ પ્રકારના ભ્રમ મનમાથી કાઢવા પડશે. આદિવાસી રાક્ષસ (નક્સલવાદી) નથી. એ સત્તાના અસ્તિત્વના મકાનની પાયાની ઇંટ તરીકે વપરાય રહ્યો છે. તે પાયામા દટાય જાય તે પહેલા પૃથ્વી પર સત્ય જીવતુ હોય તો આ બાબતને ચકાસવી રહી.

જીતેન્દ્ર વસાવા

કાર્યકર્તા

‘મને એજ સમજાતુ નથી શાને આવુ થાય છે.
પથરાઓ તરી જાય છે અને ફૂલડાઓ ડુબી જાય છે.
મને એજ સમજાતુ નથી શાને આવુ થાય છે.’

સાહેબ જેમ મોટુ કુટુ બથાય તેમ તેના ભાગલાઓ પડતા હોય છે. અને એ સ્વભાવિક છે. ભલે એ કુટુ બન્સાુલાઓ અલગ અલગ હોય પણ વિચારો અલગ ન હોવા જોઈએ આથી અલગ થયેલ કુટુ બનીએકતા તુટતી જાય તે સ્વાભાવિક નથી હોતુ. આથી કામગીરીમા ભલે ભાગલા પડતા હોય પર તુકુટુ બનાએક સભ્ય તરીકે તેના વિચારોમા ભાગલા ન પડવા જોઈએ. અને જો વિચારોમા ભાગલા પડે તો તેની અસર કુટુ બકુટુ બનસભ્ય અને તેની કામગીરી પર માઠી અસર પહોંચતી હોય છે.

સાહેબ મને પ્રશ્ન થાય છે કે કઈ આ વિકાસના કામના અર્થે ભાગલા પાડવામા આવે છે. પર તુમા એકતા નો અભાવ આગળ જતા તો નહિ જોવા મળે ને બસ આ પ્રશ્નથી હુ મુઝાય રહ્યો છુ બાકી કામ માટે તો તમારો સાથહશે અને અમારી મહેનત હશે તો એટલુ જ કહીશ કે...

''અમને નાખો જિંદગીની આગમા
આગને પણ ફેરવીશુ બાગમા
સર કરીશુ આખરે સૌ મોરચા
મોતને પણ આવવા દો લાગમા''

સાહેબ તમને પણ અનુસ ધિનેએક વાક્ય લખવાની ઇચ્છા થાય છે. સાહેબ માફ કરજો આને બાહ્ય આ ળબસ સમજતા આ દિલની વેદના છે.

ખરેખર હિંમતવાનો જ જીવનમા નોંધ પાત્ર સિદ્ધિઓ મેળવી શકે છે. હિ મતવાનોસ ઈશ્વર પણ મદદ કરે જ છે. તેથી જ કહેવાયુ છે. ''હિંમતે મર્દા તો મદદે ખુદા''

એટલે જ તો સાહેબ

જેણે ઊંડા પાણીમા ઉતરીને શોધ્યુ તેણે મોતી મેળવ્યા છે. ડુબવાના ભયથી ડરી ગયો તે કશુ મેળવ્યા વિના કિનારે જ બેસી રહ્યો.

અહિયા મારુ લખાણ પુરૂ કરતા એક વાક્ય જરૂર લખીશ.

'બસ અમારે પણ કિનારે બેસી રહેવુ નથી'

નમસ્કાર